

Lotta Antonsson (f. 1963) *this girl has inner beauty*, 1990, färgfotografi typ C reproduktion av tryckt färgbild, 47,2x36,5, donation 1994 från Fotografiska Museets Vänner, Moderna museet FM 1994 004 017.

Pictures of Lily

och fantasins hänsynslöshet

av Sotiris Greveniotis

”Pictures of Lily made my life so wonderful; pictures of Lily helped me sleep at night ...”

The Whos *Pictures of Lily* från 1967 kan framstå som en bortglömd bagatell, men dess tema är intressant. Låtens berättarjag är en ung pojke med sömnsvårigheter som vänder sig till sin far för att få hjälp. Fadern sätter då upp på pojkrumsväggen vad vi får anta är bilder på en pinuppa vid namn Lily och löser på så vis sonens sömnproblem. Modern är helt frånvarande i texten men spökar kan vi psykoanalytiskt tänka i Lilys figur. Sonens bekymmer återvänder dock, om än i ny form, under andra versen. Pojken har förälskat sig i Lily och går på nytt till sin far, denna gång för att ta reda på var han kan hitta henne. Fadern svarar ”don't be silly, she's been dead since 1929” varpå pojken blir förkrossad. Resten av texten oscillerar mellan pojkens glädje över att ha tillgång till den remarkabla, måste man säga, lösningen att via bilden/fantasin för alltid ha tillgång till Lily och på så sätt kunna stilla sig själv och sova, och sorgen över att inte vara född på hennes tid, att inte kunna ha henne i verkligheten.

Berättelsen, som låter generationsbarriärrens oundvikliga hopplöshet framträda på ett särdeles brutalt vis, erbjuder många ingångar för ett psykoanalytiskt tänkande. Jag kommer att använda den som utgångspunkt för att (1) som hastigast diskutera den tröstande fanta-

sins situation och dess relation till den pornografiska bilden (2) peka på pornografins antitetiska förhållande till kulturen (3) konstatera det uppenbara, nämligen att objektifieringen av den andre utgör själva kärnan i den tröst fantasin kan ge, samt (4) reflektera över det faktum att lösningen med bilderna på kvinnan delas av far och son, en lösning som gör kvinnan i fråga till en ”common woman”, en delad och gemen kvinna – inte mer än i en konkret mening till en början, men i förlängningen i uttryckets fulla betydelse. I huvudsak kommer jag att utveckla mina tankar i dialog med några centrala texter av Freud, texter som trots att de nu är sekelgamla behåller sin akuta relevans för de teman som här intresserar mig. Läsaren kommer att notera hur jag i framställningen till synes omärkligt kommer att glida mellan att diskutera fantasi, sexualitet, autoerotik, pornografi, perversion. Lättheten med vilken dessa begrepp övergår i varandra tycks mig återspegla deras verkliga relation.

Brist, önskan, fantasi

Den freudianska psykoanalysens fiktion om psykets tillblivelse är som bekant följande: I ett tillstånd präglad av utsatthet och avstånd till den som kan hjälpa, uppstår *en önskan* att upprepa en tidigare upplevd tillfredsställelse. I grund och botten är det endast en önskan som ”förmår att driva vår psykiska apparat

Vad är poängen med den sexuella fantasin? – Dess hänsynslöshet, dess avfärdande av realitetens begränsningar. Vari ligger det problematiska med den sexuella fantasin? – I samma hänsynslöshet, i grymheten gentemot objektet.

1 Behovet att upprepa detta urtillstånd, det faktum att vi blir sömniga och vill sova och hur vi riggar för det – med mjuka madrasser, kuddar och täcken – måste ha spelat in i Freuds teoretiserande gällande driftens konservativa natur. (Se även Freud 1940, s. 417.)

att arbeta” (Freud 1900, s. 510) det vill säga, endast en önskan har kraft nog att sätta i gång den kedja av skapelser – till en början rena uppladdningar av minnesspår (hallucinationer) men längre fram tankar, fantasier och drömmar – som utgör vårt psykiska liv. De minnesspår av tillfredställelser som står oss till buds att upprepa kan i sina djupaste eller tidigaste versioner inte leda någon annanstans än till moderns kropp.

Pictures of Lily utspelas i en scen som i viktiga avseenden duplicerar ovan beskrivna situation. Moderns frånvaro kastar en skugga över berättelsen. Vi vet inte om hon är död, har lämnat familjen, eller enkom befinner sig några meter bort men utom räckhåll för den sömnlöse pojken. Graden av brist, som vi skulle kunna kalla det, förändrar dock ingenting principiellt; ett substitut för henne behöver hittas oavsett. Pojken hittar det i en bild av en kvinna vars gestalt vi får anta leder tillbaka till erfarenheter gjorda intill moderns mjuka och varma kropp. Fantasierna hjälper honom att stilla sig och kunna sova. I sina huvuddrag är detta den erotiska fantasins, ja all fantasiform; den har konturerna av moderns kropp och därmed fyller eller försöker fylla en i vid mening tröstande funktion.

Detta må gälla fantasin, kan någon invända, men här rör det sig om en bild, ett fotografi. Hur relaterar den pornografiska bilden till fantiserandet – för pornografi är vad det handlar om även i den relativt sett oskyldiga varianten som pinuppans stillbild utgör? Mitt summariska svar är att det pornografiska materialet (i sig en produkt av någons fantasi – någon kom på idén att fotografera Lily) utgör ett stöd för fantasin och erbjuder den något att så att säga spinna runt. Pornografin skiljer sig *på så sätt* inte från någon annan skapelse så som en bild, saga, bok eller film som kan avnjutas som den är eller i egna vidareutvecklingar. Men i egenskap av att avbilda det sexuella, det vill säga *profanera* i ordets konkreta mening (ställa ut i ljuset) det normalt sett täckta och hemliga, intar pornografen en särställning i relation till andra kulturella skapelser. Skillnaden består i själva blottläggandet av det otillgängliga, det otillbörliga

i denna akt, och mer exakt i upphetsningen det genererar.

Pornografen drar alltså med berätt mod ned byxorna på den värld vi gemensamt och med en hel del möda bygger upp. I den mån Freud har rätt i sin syn på att det är avledandet av sexualiteten – och primärt av dess tidiga, så kallade infantila stadier till andra mer eller mindre sublimerade aktiviteter – som utgör grunden för vår kultur, så följer därutav att sexualiteten, och därmed pornografen, som ingen annan företeelse också besitter kraften att riva upp kedjan av sublimering. Den kan så att säga inifrån och med lätthet tvinna upp den kulturella väv dess garn varit med och skapat. Allt kan när som helst lösas upp i sexualitetens flöde. För stunden förstås, men ändå. Det är där, och alltså inte i första hand av moraliska skäl utan av praktiska, som pornografins närmast mekaniska befordran av upphetsning blir till ett underminerande av kulturen.

Utsläckandets destruktiva komponent ska dock inte överdrivas; att komma i hamn, att få uppleva njutning, trygghet och närhet, verklig eller fantiserad, är ett djupt känt behov och är i sina lyckade stunder av tveklöst välgörande natur. Det är ingen tillfällighet att det är i samband med sänggåendet och den då uppvaknade längtan efter den andres kropp som bilderna på Lily blir en lösning. ”Apparatens” behov av avspänning och tillbakadragande av laddningar – enligt vår traditions vana att spåra tillbaka erfarenheter till sina begynnelse, en önskan att återgå till ett tillstånd som brås på livmoderns skyddade hölje – är fundamentalt och helt nödvändigt för dess fungerande.¹

Fantasins ”mellanrike” som Freud menar ”har infogat sig mellan livet enligt lustprincipen och livet enligt realitetsprincipen” (1912f, s. 235) är uppenbarligen av vital betydelse för oss. Och samtidigt utgör den lätthet med vilken den produceras och effektiviteten dess skydd erbjuder, om inte en grogrund för patologi så åtminstone en risk för passivisering. Frågans komplexitet kan illustreras med några rader ur ”Om onanidiskussionen” (1912f) där Freud motvil-

ligt går med på att försöka besvara den envivaste av frågor: är onani skadligt eller inte? Onanin, säger han, ”gör det möjligt att i fantasin låta sexuella skeenden och sublimeringar äga rum, som dock inte är några framsteg utan endast skadliga kompromissbildningar. Samma kompromiss oskadliggör emellertid [...] svåra perversa böjelser och avvärjer de värsta abstinensproblemen” (1912f, s. 235). Den amerikanske analytikern Robert Stoller – jag återkommer till honom – plockar långt senare upp tråden under sitt arbete med perversionen. Han beskriver fantasins dubbelnatur på följande vis:

... *fantasy*, that vehicle of hope, healer of trauma, protector from reality, concealer of truth, fixer of identity, restorer of tranquility, enemy of fear and sadness, cleanser of the soul. And creator of perversion. (Stoller, 1975 s. 55.)

Fantasins absolut nödvändiga och tillika djupt problematiska natur kan knappast formuleras bättre. Beskrivningen för tankarna till ett slags själens kurort som är så bekväm att den långsamt och omärkligt kan anta formen av ett fängelse.

Att det förhåller sig på detta sätt kan inte annat än hänga ihop med den ”psykiska apparatens” två funktionssätt. Den tröstande fantasin (i sin grundform: hallucinationen) har en privilegierad position på så sätt att den utgör den ursprungligaste formen av apparatens fungerande och därmed också ett funktionssätt till vilket vi ytterst alltid kan återvända. I sina mer elaborerade tappningar, formade efter realitetens i längden svårforcerade konturer, bildas till synes oändliga irrvägar för små eller stora resor, även dessa med målsättningen att så småningom smälta samman med det önskade objektet, men där uppskjutandet som övats upp efterhand tycks förflytta tyngdpunkten till den lust som själva resan genererar. Båda kretsar är alltså ytterst sett lustdrivna, men endast det ursprungliga fungerandet, det vi kallar primärprocessen, kan kortsluta systemet och sätta det sekundära ur spel (se Freud 1900, kap VII).

En illustration: Det är sannolikt en överdrift, men det sägs att Marvin Gaye, vars oidipala tragedi skulle förtjäna en egen text² under en period var beroende av pornografi till den grad att han var tvungen att avbryta en intervju för att onanera till en pornografisk film. Journalisten, vars reaktion vi enkom kan föreställa oss, lär då ha sagt till honom att han tycktes vara i behov av sexuell healing, en formulering eller uppmaning som gav idén till Gayes 80-talshit med samma namn. En kreativ handling ersatte, för stunden om inte annat, den bur som pornografin och erotikerna måste ha skapat för honom.³

Fantasins hänsynslöshet

Pictures of Lily verkar utspelas långt från allt detta. Berättelsen om pojken, pappan, den frånvarande modern och pinuppan rullas upp ur barnets ogarderade perspektiv och är närmast gripande när man har kommit förbi textens komiska ytskikt. Lily på väggen kan lika gärna föra tankarna till helgonbilder, vanligast Madonnan – den stora tröstande modern – som fortfarande är vanliga i andra delar av världen. Pojkens användande av bilden ger alltså sken av att ha en annan funktion, en oskyldigare, kan vi säga med en formulering från vårt kristna arv, än vad vi normalt förknippar med konsumtion av pornografi.

Ändå är pornografins karakteristika redan på plats: objektifieringen av den andre (bokstavligen fixerad på väggen och reducerad till en kropp; vi vet ingenting om Lily utöver att vi förmodar att hon har ett attraktivt yttre) och osynliggörandet av den verkliga medmänniskan till förmån för en ideal dito vars funktion ytterst blir härbärgerandet av all sorts inre excess. Till och med transmissio- nen av pornografiskt material som ett patriarkalt trick, en lösning män emellan som passas vidare till nya generationer, finns representerad. Det jag i första hand här vill lyfta fram är *fantasins principiella hänsynslöshet*. Trösten som fantasin kan skänka och dess hänsynslöshet går inte skilja åt. Den erotiska fantasin, liksom all fantasi, är per se hänsynslös – det är själva poängen. Den tar inte hän-

2 Han sköts som bekant till döds av sin egen far.

3 Låten som utgörs av ett enda långt och otåligt kallande på den partner som förväntas anlända och släcka den sexuella törsten, avslutas med det famöst humoristiska rimmet: “Please don’t procrastinate, it’s not good to masturbate”. Åttiotalets konservativa anda relegerade dock frasen till låtens sista sekund varför den knapp är hörbar.

4 Mängden aggression, hämnd, hat som fantasin rymmer är inte utan betydelse, den kommer att ha efterverkningar; det hatade bröstet förvandlas lätt till ett förföljande. Vi klarar oss inte utan ett Kleinianskt perspektiv om vi vill förstå mekanismerna mellan fantasins raseri, skulden och hela räckan av försvarsåtgärder och gottgörelsemekanismer som avlöser den (se till exempel Klein 1975).

5 Mer exakt kan "ömsint-heten" och "sinnligheten" till en början inte vara separerade. Först när föräldrarnas förbud, nej, kommit – och det kommer ju inte utan anledning – påbörjas uppdelningen och en längtan efter hänsynslöshet, det vill säga efter ett hävande av uppdelningen, eller bortträngningen om man så vill, uppstår.

6 Kyrkofäderna kan knappast sägas vara utan rätt i sitt brännmärkande av sexualiteten som en företeelse potentiellt associerad med djävulen; ur ett primitivt överjags synvinkel är det precis så den ter sig.

7 Stollers tes om upphetsningens dynamik är betydligt mer intrikat och nyanserad; den intresserade läsaren hänvisas till hans originella och välformulerade texter. (För Stoller översatt till svenska, se *Divan* 3–4/09.)

8 Se "Till en som är alltför glad", för övrigt en av verkets sex dikter som censurerades efter sedlighetsåtalet.

syn till huruvida objektet den sysselsätter sig med är gift, ointresserat, utifrån andra kulturella normer lämpligt eller olämpligt; den tar, som i Lilys fall, inte ens hänsyn till om det är levande eller dött. I stället ser den till att placera det egna jaget och den andre, som båda omformats, reducerats och förvrängts på det sätt som stunden påkallar, precis där de behöver vara för att den önskade effekten ska kunna åstadkommas. Luften är fri, som barnen säger, och fantasin hänsynslös.

Den tydligaste musikaliska gestaltningen jag känner till av fantasin om objektets ögonblickliga närvaro och tröst är Jimi Hendrix "Little Wing", också den från 1967 men betydligt mer känd än Pictures of Lily. Låtens mycket korta text är som en skopa fantiserande hämtad direkt ur barnkammarens magiska kittel och illustrerar med all önskvärd tydlighet hur trösten och hänsynslösheten som fantasin rymmer inte går att separera, hur nära det barnliga begäret och det vi senare kallar erotik eller sexualitet – vår djupt rotade längtan att helt och fullt kunna ge oss hän – till en början befinner sig. Textens naiva bilder mynnar ut i en sista strof – det fantiserade objektets gensvar – som blir närmast generande så nära som den hamnat en replik som kunde varit tagen ur en erotisk novell: "It's alright, she says, it's alright, take anything you want from me, anything, *anything*" varpå låten övergår till ett passionerat gitarrsolo. De oskyldiga bilderna om månsken, zebro och fjärilar har på mindre än två verser upplösts i erotikens strömmar.

I sin mest rudimentära tappning består den erotiskt tröstande fantasin av objektets närvaro, som vi föreställer oss är fallet med pojken och Lily. Bilden får här sin oskyldigaste form och väcker ingen större anstöt. I sina vidarelaboreringar kommer dock fantasins objekt att utsättas för allehanda öden. Stillbilden kommer att animeras av fantasin.⁴ Det är där upphetsningen, alltid förbunden med gränsöverträdelse och hänsynslöshet, kommer in i bilden. Bildens rent tröstande funktion, "den ömsinta" som vi säger efter Freud, får nu en pålagring, "den sinnliga". I klartext betyder detta att upphetsning

har väckts, det vill säga, en tvingande rörelse i riktning mot stegring och urladdning har satts i gång.⁵ Förloppet tycks alltid vara villkorat med ett mått av aggression, som läggt med det vi till vardags kallar ett *jävlar anamma*. Uttrycket är som klippt och skuret för mitt resonemang och förmedlar vad varje normalneurotisk person intuitivt förstår, nämligen vikten av att även djävulska⁶, det vill säga normalt sett legerade och bortträngda, komponenter emellanåt tillåts för att något överhuvudtaget ska kunna bli till. Betydelsen som detta ofrånkomliga samband mellan våld och åtrå får, och alla teoretiska och praktiska svårigheter och missförstånd som följer därur, kan knappast överdrivas. Jag nöjer mig här med att påpeka att aggressionens relativa styrka ("den kvantitativa faktorn") och framför allt hur väl integrerad den är med övriga psykiska strävanden, det vill säga i hur stor utsträckning den är legerad med kärleksfulla i bemärkelsen ömsinta tendenser, kommer att vara av central betydelse.

Stoller, som jag redan nämnt, är mig veterligen den psykoanalytiker som mest ingående och explicit har studerat den sexuella upphetsningens dynamik, till en början inom ramarna för perversionen och så småningom mer allmänt. I centrum för upphetsningen, som en direkt parallell till Freuds arbete med humorn (1905c), finner Stoller aggressionen eller med hans egen formulering, *fientligheten* – viljan att skada den andre.⁷

Som vanligt har poeten föregripit psykoanalytikern. Baudelaire vittnade redan 1857 i *Det ondas blommor* om hur individen i fenomenets kanske råaste tappning inte står ut med den andres skönhet; handen kommer att krossa blomman.⁸ Samma tendens att inte stå ut med de impulser som väcks då det goda i så stor utsträckning uppfattas vara koncentrerat i den andre, men i en avsevärt mildare tappning, återfinns i det lekfulla hotet "du ska få dig" som föräldern utbrister inför det älskade barnet innan båda tumlar runt förtjust i en låtsaskamp på liv och död. Att en så kärleksfull scen ens skulle ha ett samband med övergreppets brutalitet är en anstötlig tanke för de flesta av oss. Men det har den, och det

är den tidigare nämnda legeringen, eller fusionen, av aggressiva och kärleksfulla strömningar som utgör skillnaden. Men inte bara. Mängden egen "tomhet" är av avgörande betydelse, vilket Baudelaires dikt också erkänner. Föräldern är "fylld" av sitt barns skönhet, och som delaktig i den har hen en helt annan motståndskraft inför impulsen att utplåna. Impulsens närvaro kan dock enkelt igenkännas i fraser som "jag står inte ut", "jag ska äta upp dig", "hur kan man vara så söt" och i andra restprodukter den hämmade aggressionen lämnar efter sig. Det faller utanför mitt syfte här, men jag hoppas att i ett annat sammanhang kunna återkomma till hur primitiv avund kan tänkas hänga samman med och rentav övergå till att bli en vital och drivande kraft, det vill säga, omformas från *zelia* till *zeal*. Även här tycks nämligen ett *jävlar anamma*, alltså vad psykoanalytiker brukar referera till som *integrerad aggressivitet* – en aggressivitet i livets tjänst – utgöra en väsentlig del.⁹

Den allmänna tendensen till nedvärdering

Baudelaire blir än tydligare i sina postumt utgivna "dagboksanteckningar" när han påstår att "den högsta och enda verkliga väl lusten i kärlek ligger i vetskapen om att man gör det onda" (1887, s. 17). Uttalandet kan jämföras med följande passage ur Stoller när denne försvarar sitt användande av det redan på sjuttioalet obsoleta begreppet "perversion": "Jag tror att perversion existerar; att dess stränga konnotationer återspeglar en vag vetskap om att den perversa handlingens kärna är ett begär att skada andra" (Stoller 1975, s. 3, min översättning).¹⁰

Men Baudelaire talar om kärlekens högsta väl lust, det vill säga om sexualiteten, och Stoller om perversion – finns det inte en skillnad mellan dessa? Det borde det kanske göra, men ju närmre frågan granskas så tycks den i så fall försvinna. Som jag redan nämnt så formulerade Stoller sina idéer om fientligheten som kärnan i den sexuella fantasin med perversionen i åtanke. I takt med att hans arbete pågick kom dock teorin att utvidgas till en

allmän teori om den erotiska upphetsningen (se Stoller 1979 och 1985). Upphetsningen som viljan att skada den andre renderar sågs inte längre som enkom lokaliserad bortom normalitetens gräns, på tryggt avstånd hos de "andra". I Freuds anda kom uppdelningen mellan normalitet och patologi än en gång att handla mer om grader och mindre om väsensskillnader. Det som skiljer perverst från mindre perverst sexuellt beteende, skriver Stoller tio år efter att först ha formulerat teorin, är inte upphetsningens själva dynamik "utan huruvida den erotiska upphetsningen för en i riktning mot eller ifrån bibehållen intimitet med en annan person" (Stoller 1985, s. viii, min översättning). Ungefär detta, skulle jag tro, är också psykoanalysens gängse position i frågan idag.¹¹

Jag ska återkomma till utvidgandet av teorin från specifik till allmän samt till utsuddandet av den tidigare skarpa gränsen mellan normalitet och patologi, men tar först ett steg tillbaka för att undersöka de betydelseskikt själva ordet pornografi bär med sig. Det är alltså inte vilken kvinna som helst som pornografin avbildar utan *porne*, den prostituerade kvinnan och hennes verksamhet. Lily är en prostituerad¹² det vill säga den där sorts kvinna som *absolut inte* liknar modern, men *ändå är* modellerad just efter modern. Mer precist sammanför den prostituerade kvinnan en ideal och en hatad version av modern: den allt tillåtande och outtröttligt mottagande kvinnan – modern så som hon ur barnets perspektiv *borde* vara – respektive den falska och svekfulla kvinnan, hon som givit sken av att vara något hon inte är då hon i själva verket riktar sin uppmärksamhet åt alla möjliga håll (fadern, syskonen, egna intressen etcetera). Hon kan därmed inte längre vara den Enda, den exklusiva och idealiserade, utan är en allmän, gemen och föraktad kvinna. En sådan mix av "begärlighet" och "hämndlystnad" (Freud 1910, s. 190), kan inte annat än generera sexuell upphetsning. Platsen där tillströmningen av dessa "pådrivande motiv" (ibid.) möter varandra är inte vilken plats som helst.

Freuds analys av den prostituerade gestalt

9 Hur sker en sådan integration? Förälderns roll kan rimligen inte vara utan betydelse, även om hänsyn till medfödda kvantitativa skillnader skulle tas. Winnicotts formulering om modern som idealt sett önskar bli attackerad av sitt barn som om det var ett hungrigt djur (1945, s. 58) – en fantasi som tycks mig ligga mycket nära Hendrix erotiska dito i Little Wing – måste vara ett försök till svar på denna fråga. Hans lösning tycks helt och hållet svara upp mot subjektets (erotiska) fantasi. Ingen verklig moder eller framtida partner kan i förlängningen leva upp till ett "ta allt du vill från mig, vad som helst, vad som helst" och det är väl också här Winnicotts än mer berömda formulering, den om "den tillräckligt goda modern" (1949, 1953) finner sin plats.

10 Jfr även J. Chasseguet Smirgel 1984 samt i detta nummer: "Jag skulle här vilja föreslå tanken att perversionen är en motsvarighet till djävulsdyrkan" (s. 9).

11 Det är alltså kvaliteten på relationerna vi lyssnar efter idag. Denna förskjutning vad gäller intresse, från den erotiska praktiken innehåll till relationernas kvalitet, har säkert betydelse för varför sexualiteten i våra dagar sällan undersöks direkt.

12 Och var hon inte det innan, så "blev" hon det i samma stund som hon lät sig avbildas i syfte att väcka sexuell upphetsning.

13 Det skulle knappast vara förvånande om detta också utgör ett av den patriarkala ordningens djupare motiv.

liksom av behovet av nedvärdering inom kärlekslivet, görs i de två texter som allra tydligast ringar in Oidipuskomplexets centrala plats i människans erotiska liv: ”Om en särskild sorts objektval hos mannen” från 1910, respektive ”Om den allmänna tendensen till nedvärdering inom kärlekslivet” från 1912. Huvudpoängen i dessa artiklar kan sägas vara att nedvärderingen av objektet sker av två motsatta men likvärlig samverkande anledningar: (a) utifrån viljan att undgå det oedipala objektet på grund av incesttabu och (b) som en följd av hämndlystenheten gentemot samma objekt på grund av dess svekfullhet. Båda tendenser samverkar i att ge individen grönt ljus för att ta sig an sexualiteten ”med full potens”: objektet är inte längre den vördade, numera avsexualiserade föräldern eller ett med den associerad, utan ett annat objekt gentemot vilket sinnligheten med kraft kan koncentreras (detta är den förmedvetna nivån). Samtidigt är detta ”andra” objekt i egenskap av att vara billigt och nedvärderat, eggande just på ett sätt som associerar till det sinnliga (nu till det omedvetna förpassade) föräldraobjektet.

Vi har alltså att göra med en undanmanöver som uppenbarligen misslyckas då den leder rakt tillbaka till det som skulle undvikas, men ändå lyckas i så måtto att den förflyttar den incestuösa scenen till en omedveten nivå. Manövern i fråga känner vi igen – det är Oidipus drama i kondenserad form. Dock med en väsentlig skillnad: fadern har här skonats. Han blir i denna lösning varken dräpt eller en förföljare, utan en slags kumpan, en broder eller en anonym annan som också har tillgång den åtrådda kvinnan. Rivaliteten kan kanske inte trollas bort helt, men en kompromiss mellan män har kommit till stånd. Fadern i *Pictures of Lily* tycks ligga nära en sådan profil; han markerar förvisso en gräns för sonen med sitt ”var inte dum, hon tillhör inte din generation”, men erbjuder också en lösning genom att introducera den prostituerade kvinnan för pojken. Hur kan vi förstå detta?

Det är nära till hands att se den manifesterade tidslinjen i ”*Pictures of Lily*” som uppbru-

ten och omkastad i syfte att dölja smärtsamma punkter, möjliggöra bortträngningen och lägga grunden till ”lösningen”. Rimligen gällde faderns ”var inte dum” från början pojkens förälskelse i modern som måste ha föregått bilderna på Lily. Samtidigt passar repliken utmärkt även in i berättelsens andra led, alltså efter introduktionen av bilderna. Repliken är då att betrakta som ett täckminne (jämför Freud 1899); den har anpassats efter båda situationerna, den bortträngda och den manifesterade, och får i den senare av dem innebörden av ett ”var inte dum, dessa kvinnor blir man inte kär i, dessa kvinnor delar vi på – de är allmänna, de tillhör alla”. Lösningen med den allmänna kvinnan som i det omedvetna fortsätter att vara familjens allmänna kvinna – modern – är därmed etablerad.¹³ Fientligheten mellan far och son (liksom den från sonen gentemot den svekfulla modern) har gått att mildra. ”Det finns ingen anledning för oss att bråka, kvinnan delar vi broderligt på”. Faderns nej har i någon mån både respekterats och kringgåts. Närmare bestämt har den vertikala gränsen mellan far-son försvagats till förmån för ett horisontellt band bröder emellan. Kanske är allt detta en fantasi från pojkens sida. Eller så har lösningen i fråga känts bäst för båda parter, det vill säga att fadern, som enkelt identifierar sig med pojkens svåra situation, satt en gräns för sonen och samtidigt försökt hjälpa honom att hitta ett sätt att hantera den.

Begärlig och nedvärderad i ett, erbjuder pornografin liksom den kvinna den är kallad efter en form av föraktad tröst. Man kan rent av påstå att pornografin idag via den digitala revolutionen och den explosiva proliferation av lättåtkomligt pornografiskt material denna inneburit, helt övertagit den roll bordellen har haft för tidigare generationer män. Fäder går inte längre med sina söner till dessa ljusskygga platser; pornografin tar på ett diskretare sätt ensam hand om initieringen av de yngre generationerna.

Hur som helst kan kulturen och pornografin aldrig tåla varandra, och det är inte heller meningen att de ska kunna det. Pornografin kan inte annat än att formera sig längs med de

gränser av anständighet som råder; den behöver gränsen för att kunna överträda den, det ligger i dess projekts natur. Men rebelliskheten som kan rymmas i detta slags gränsöverskridande ska inte överdrivas; pornografins mål är alltid sexuell upphetsning och denna har sitt eget program i riktning mot först stegring och därefter spänningsreduktion i form av orgasm. Så snart den är uppnådd är man tillbaka där man började; dess revolutionära potential är därmed uttömd. Freud liknade drömmens funktion vid en ventil (Freud 1900, s. 520). Samma, numera trötta, analogi kan med fördel användas även för pornografins del. Den gemensamma nämnaren är förstas fantasin. Den erotiska fantasin/pornografen utgör en ventil för det tryck som genereras i våra ansträngningar att hålla tillbaka diverse impulser: om det är hänsynstagande vi försöker lära våra barn och ålägger oss själva, så är det hänsynslöshet pornografen (fantasin) kommer att iscensätta; lär vi dem att klappa fint, så kommer pornografen att visa hur man klappar till. Och så vidare. Det är alltså knappast förvånande att pornografen betraktas med ringaktning av de som anstränger sig för att upprätthålla en anständighet i samhället. Men pornografens (liksom drömmens, fantasins och "perversionens") antitetiska förhållande till kulturen är av ett särskilt slag. I grund och botten tycks den fylla en upprätthållande funktion. Som Stoller påpekat, och i linje med Freud (jämför passagen från "onanidiskussionen" ovan), så hjälper i själva verket perversionen det rådande systemet att inte falla isär av ett inre tryck (Stoller 1975, s. 215–219).

Vantrivseln i kulturen

Vad är poängen med den sexuella fantasin? Jo, dess hänsynslöshet, dess avfärdande av realitetens begränsningar. Vari ligger det problematiska med den sexuella fantasin? I samma hänsynslöshet, i grymheten gentemot objektet. Någonstans här uppstår också den omöjlighet till full tillfredsställelse som sexualiteten enligt Freud tycks vara behäftad med. "Full sexuell njutning uppnår han bara om han hänsyns-

löst kan ge sig hän åt tillfredsställelsen ..." (1912d, s. 201). Varför går inte det? Jo, på grund av de sadistiska och koprofila inslag en sådan njutning skulle kräva; endast i relation till ett nedvärderat objekt kan något sådant levas ut. Nedvärderingen bereder alltså vägen för återkomsten av tendenser som normalt sett hålls undan. Parallellen till den avhumanisering vi sett i samband med förberedelser inför krig, massmord och terror är slående.¹⁴ "Horan" öppnar vägen för våldförande på motsvarande sätt som "nazisten" och "narkomanen" helt nyligen gjort, eller mer tidlöst, som "negern", "juden", "muslimen", "bögen", "kommunisten", "kapitalisten", "fascisten" och "invandraren". Som en parallell till exogamin riktas våldet utåt, mot den andre, den som inte hör till oss. Sexualitet och våld, likt två relegerade elever som i sin ensamhet dragits till varandras sällskap, går även här hand i hand.

Hänsynslösheten är den sexuella fantasins problematiska aspekt. Det går helt enkelt inte att stå för den, åtminstone inte full ut. Ska den vara av det slag som ger "den fulla njutningen" så implicerar den alltså våldsamhet och koprofila inslag. Det nedslående i denna vår belägenhet för tankarna till en replik från Ingmar Bergmans *Ur Marionetternas liv* (1980): "Man får sin orgasm med näsan så långt ner i skiten att man nästan kvävs".¹⁵

Det krävs inte särskilt mycket för att otillfredsställelse ska uppstå. För lite perversa inslag? Otillfredsställelse från detets måttlösa synvinkel. För mycket? Avsmak från jag och överjag. Hänsynens problem är således också kärnan i varför vi inte trivs i kulturen; det går en rak linje mellan "Om den allmänna tendensen till nedvärderingen inom kärlekslivet" till den mer kända *Vi vantrivs i kulturen* från 1930. Fantasins, autoerotikens, vår önskan att bre ut oss, den andres närvaro och hänsynen denna kräver – allt detta står i centrum för etikens dilemma.¹⁶ Georges Bataille konkluderar sin *Erotism* med att påstå att den största filosofiska frågan sammanfaller med erotismen (1957, s. 273). Påståendet kan knappast överraska en psykoanalytiker; jag tror att de flesta inom vårt skrå skulle hålla med.

14 Jfr *Divan* 3–4/22 med tema Avhumanisering.

15 För övrigt en film vars handling kretsar kring ett olyckligt äktenskap och mordet på en prostituerad. Det är knappast en tillfällighet att den prostituerade kvinnan och gärningsmannens äkta maka har samma förnamn.

16 För en djupgående undersökning av frågan uttryckt delvis i annan psykoanalytisk dialekt se Jurgen Reeders nu närmast klassiska avhandling "Begär och etik. Om kön och kärlek i den fallocentriska ordningen" (1990).

Palle Torsson (f. 1970) delar ur sviten *Minus porn*, 1999.

17 Run to you har med rätta kritiserats (se till exempel Steward Masons recension i allmusic.com) för att ha en stark och fångslande refräng men i övrigt halta som komposition då den, med undantag för ett inte så spännande instrumentellt mellanspel, enkom består av upprepningar. Låtens starka dragningskraft i kombination med denna brist på komplexitet och utveckling, att den längden så att säga inte kommer någonstans, tycks mig vara avhängig det tema den sysselsätter sig med. Kraften i fråga – regressionens sug – är odiskutabel; det är lätt att ryckas med, men vart leder den om inte till en evig återkomst av det samma?

18 Rätt ska vara rätt. Sedan jag först skrev ned detta har jag lyckats hitta Freuds titlar från 1910 och 1912 nämnda som hastigast i Stoller 1979, s.13. Det är oavsett det anmärkningsvärt försumbart.

19 Vilken skulle denna "sexualdrift" ens vara? Det är som om Freud i denna passage glömmet bort att han slagit hål på föreställningen om könsdriften som något givet och enhetligt (se Freud 1905d).

Freud gick i "Om den allmänna tendensen till nedvärdering ..." från att tala om en särskild patienttyp som söker analys utifrån psykisk impotens (eller frigiditet för kvinnans del) till att visa hur svårigheten att få ihop det vi idag oftare kallar "romantisk" och "fysisk" attraktion i själva verket är allmän och kännetecknande för livet i kulturen. Bryan Adams "Run to you", en annan radiodänga från åttiotalet, utgör en välkänd illustration. Ingen större analys är nödvändig för den som minns texten, nästan allt ligger i det öppna. Subjektet är som bekant splittrat mellan vad som verkar vara den officiella, högt aktade men "kyligare" flickvännen eller hustrun, och den "andra kvinnan" som vi egentligen inte vet så mycket om utöver att hon utgör en ständig lockelse och tillflyktsort. Lättheten med vilken vi regredierar till sinnlighetens fördel, det vill säga den allmänna tendensen till nedvärdering inom kärlekslivet, går inte att missa i "I know that her love is true, but it's so damn easy making love to you". Även om en sådan lättillgänglig, hemlig, inte helt lämplig, och på ett eller annat sätt alltid nedvärderad person inte skulle existera i verkligheten – dock gör den tämligen ofta det – så har den erotiska (tröst)fantasin i sig samma funktion. "When it gets to much, I need to feel your touch / I'm gonna run to you". Vi kan alltid falla tillbaka till den.¹⁷

Skälen till svårigheten att få ihop ömsinhet och sinnlighet, en svårighet som så klart kan vara större eller mindre, står som vi sett att finna i Oidipuskomplexet. Freuds radikala analys om den allmänna tendensen till nedvärdering inom kärlekslivet föregriper med mer än ett halvt sekel den tidigare nämnda utvidgningen av Stollers teori, från en teori om fientlighet som kärnan i perversionens dynamik, till fientlighet som kärnan i den sexuella upphetsningen som sådan. Jag vill påstå att Freuds artikel om den allmänna tendensen ... också anger riktningen för Chasseguet-Smirgels tankegångar i *Creativity and perversion* (1984) där perversionen ses "som en allmän dimension i det mänskli-

ga psyket, som en frestelse närvarande i det inre hos var och en av oss" (ibid., s. 1) att överträda rådande ordning genom regression till analsadism. Det är anmärkningsvärt att Freuds artikel från 1912 inte återfinns bland övriga Freudtitlar i litteraturlistorna hos vare sig Stoller eller Chasseguet-Smirgel. En senior kollega påstod en gång att den titel du saknar i en litteraturlista är också den som varit viktigast för texten. Jag tror inte att det alltid förhåller sig så, men kanske kan man tänka att bortträngningen i fråga illustrerar just behovet av ett avstånd till den vördade "föräldern" för att ohämmat kunna släppa fram den egna lusten och kreativiteten?¹⁸

*

Hur kan en och samma företeelse bedömas så olika – som något så värdefullt och välgörande och andra gånger som något anstötligt, äcklande och skuldgenererande – inte sällan av en och samma människa? Jag skulle säga att svaret ligger i den skiktade psykiska apparatens natur, i synnerhet så som den är beskriven i Freuds andra, så kallade strukturella modell bestående av ett det, ett jag och ett överjag. Hade Freud formulerat denna modell redan 1912 hade han sannolikt inte behövt leta efter någon annan förklaring till den märkliga rest av otillfredsställelse han skriver att sexualiteten tenderar att lämna efter sig. Det "ogynnsamma" i sexualdriftens natur när det kommer till att uppnå "full tillfredsställelse" står nämligen inte att finna i sexualdriften som sådan¹⁹, utan är en direkt följd av "apparatens" struktur och därmed också mer eller mindre omöjlig att komma runt: en tillfredsställelse på en nivå kan mycket väl innebära ett obehag på en annan. Vi kan förstås vidga vår tolerans för vad som ryms inom oss, liksom vi kan mildra de raste tendenser som kämpar om herraväldet – det är ju vad vårt psykoanalytiska projekt går ut på – men vi kan aldrig hitta ett sätt att helt undvika vantrivseln i kulturen.

Referenser

- ADAMS, B. (1984): *Run to you*. Santa Monica: A&M records.
- BAUDELAIRE, C. (1857): *Det ondas blommor*. Stockholm: Pan 2005.
- (1887): *Hugskott. I Mitt nakna hjärta*. Stockholm: Tidens förlag 1991.
- BERGMAN, I. (1980): *Ur marionetternas liv*. Personafilm GmbH.
- CHASSEGUET-SMIRGEL, J. (1984): *Creativity and perversion*. London: Free Association Books 1985.
- FREUD, S. (1889): "Om täckminnen". *S.Skr. IV*. Stockholm: Natur & kultur 1997.
- (1900): *Drömtydning*. *S.Skr. I*. Stockholm: Natur & kultur 1996.
- (1905c): *Vitsen och dess förhållande till det omedvetna*. *S.Skr. IV*. Stockholm: Natur & kultur 1997.
- (1905d): *Tre avhandlingar om sexualteori*. *S.Skr. V*. Stockholm: Natur & kultur 1998.
- (1910): "Om en särskild sorts objektval hos mannen". *S.Skr. V*. Stockholm: Natur & kultur 1998.
- (1912d): "Om den allmänna tendensen till nedvärdering inom kärlekslivet". *S.Skr. V*. Stockholm: Natur & kultur 1998.
- (1912f): "Om onanidiskussionen". *S.Skr. V*. Stockholm: Natur & kultur 1998.
- (1930): *Vi vantrivs i kulturen*. *S.Skr. X*. Stockholm: Natur & kultur 2008.
- (1940): *Psykoanalysens huvudlinjer*. *S.Skr. IX*. Stockholm: Natur & kultur 2003.
- GAYE, M. (1982): *Sexual healing*. New York: Colombia records.
- HENDRIX, J. (1967): "Little Wing". Axis: Bold as love. London: Track records.
- KLEIN, M. (1975): *Kärlek, skuld och gottgörelse*. Stockholm: Natur & kultur 2000.
- REEDER, J. (1990): *Begär och etik. Om kön och kärlek i den fallocentriska ordningen*. Stockholm Symposium.
- STOLLER, R. (1975): *Perversion. The erotic form of hatred*. London: Karnac 2003.
- (1979): *Sexual excitement*. New York: Touchstone 1980.
- (1985): *Observing the erotic imagination*. New Haven: Yale University Press.
- WHO, THE. (1967): *Pictures of Lily*. London: Track records.
- WINNICOTT, D. W. (1945): "Den emotionella utvecklingens primitiva stadier". *Den skapande impulsen*. Stockholm: Natur & kultur: 1993.
- (1949): "Intelletet och dess förhållande till psyke-soma". *Den skapande impulsen*. Stockholm: Natur & kultur: 1993
- (1953): "Övergångsobjekt och övergångsfenomen". *Lek och verklighet*. Stockholm: Natur & kultur 2003.